

Nous espais per a la cultura i les arts

Elisenda Belda Aparicio

PID_00214207

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

1. La llar com a espai de consum i representació artística.....	5
2. Els contextos educatius i comunitaris.....	7
2.1. Educatius	7
2.2. Comunitaris	9
3. Espais a la ciutat i al camp.....	11
4. Espais virtuals.....	13
5. Conclusions.....	16
Bibliografia.....	17

1. La llar com a espai de consum i representació artística

A principis del segle XXI, hi va haver una situació que va propiciar que diversos elements confluïssin finalment en una manera de crear i consumir l'art que ja havia tingut el seu precedent en segles anteriors, i que ara ha tingut un nou ressorgiment. Es tracta de l'art a casa, de la llar com a espai de consum i representació artística.

En aquesta confluència, sembla que han participat les dues parts que es necessiten per tal que es produeixi el fet estètic. D'una banda, els creadors han tingut la necessitat d'apropar les seves creacions al públic d'una manera més directa, en un moment molt incipient de la seva creació, és a dir, quan tot just han compost una cançó i han volgut conèixer la resposta del públic, per exemple. Per tant alguns ho han fet simplement per necessitat artística, però d'altres per tal de readaptar-se a la nova situació econòmica i trobar una sortida professional més, amb obres de petit format i cobrant menys que en un escenari habitual, però potser d'una manera més continuada.

D'altra banda, es produeix la mateixa situació per al públic; és a dir, pocs recursos econòmics per a destinar al seu consum cultural, però amb ganes i necessitat de seguir essent audiència.

En ajuntar-se aquests dos condicionants, s'ha donat la situació perfecte perquè es produeixi de nou el consum a la llar: un espai on el creador pot compartir ràpidament i de manera propera les seves creacions i on els espectadors poden gaudir d'un espectacle, un actor, un músic, etc. de molt a prop, alhora que pot donar-li a l'artista un retorn ràpid sobre allò que els ha semblat la seva obra. I a més, dóna l'oportunitat als propietaris de les cases de veure com en poca estona la seva casa es converteix en una galeria d'art, un auditori o un teatre on no només té l'oportunitat d'establir una relació directa amb l'artista, sinó també de coneixença i intercanvi amb els espectadors que entren a casa seva.

Deixarem de banda en aquest text el fet del consum cultural a casa de forma individual, és a dir, escoltar música, veure cinema, etc. amb aparells de reproducció. Allò que aquí ens interessa és l'intercanvi que es produeix directament entre artista i públic en directe.

A tall d'exemple, podem mostrar un dels projectes més exitosos que va començar a Holanda i que ja està també a casa nostra, Liveintheliving:

“«Un día toqué una canción en mi casa, en Holanda, y me quedó tan chula que, al terminar, me dio pena que nadie la hubiera escuchado. Miré al techo, al suelo, a las paredes... y se me ocurrió la idea: ¿por qué no traer a gente al salón de mi casa a verme tocar en directo?». Así surgió Liveintheliving, una iniciativa que lleva ya años celebrando conciertos de pop acústico en salones de casas particulares. Su creador es el músico holandés Rick Treffers, que se enamoró de los españoles y de nuestra vida mediterránea hace ya veinte años. Y catorce meses lleva moviendo esta iniciativa en España, con la que busca ofrecer un contacto más cercano con el público, promover nuevos grupos y hacer frente también a la crisis discográfica. «Las ventas de discos han tocado fondo. La venta de música en Internet no termina de arrancar. Así que los artistas, músicos, actores... tenemos que reinventarnos para sobrevivir (extracte de l'article publicat a la web de la Cadena Ser el 31 de març del 2012 per Daniel de la Fuente, titulat "Música en vivo... en el salón de tu casa")»”.

Un altre exemple el constitueix la iniciativa cultura a casa, que duu a terme l'empresa 3 Serveis Culturals de Mallorca. Es tracta del mateix tipus d'iniciativa que l'anterior, però amb més varietat: una obra de teatre, un tast de vins, un sopar temàtic, etc. esdevenen algunes de les ofertes d'aquest projecte. Normalment es convida l'artista quan encara està per estrenar la seva obra, de tal manera que l'espectador forma part del procés creatiu i és de gran ajut al creador per tal de redirigir si cal el que està fent, o consolidar allò que ja està fet. Després d'un any de recorregut, el setembre del 2013 van celebrar el I Festival Domèstic.

El darrer exemple el constitueix Teatrozero, una iniciativa amb la voluntat de contribuir des de les arts, en aquest cas el teatre, al canvi social. Tal i com ells mateixos es presenten:

“Cuando en el TeatroZero proponemos un teatro que se hace en las casas, frecuentemente por la noche, cuando salimos de trabajar, con nuestros familiares y amigos, estamos habilitando nuevos espacios en los que todos puedan entrar. [...] Desde el «teatro de la escucha» lanzamos esta nueva propuesta con el objetivo de seguir empujando la posibilidad de un teatro social que pueda unirse eficazmente a los esfuerzos de los que luchan de verdad por la transformación de la realidad (text extret de la web de Teatrozero).”

Aquests exemples evidencien la necessitat per raons econòmiques de trobar altres formats per a les expressions artístiques, però alhora mostren una nova manera de participació del públic i de ganes d'interactuar amb aquest per part dels creadors. La proximitat esdevé un element clau i les ganes de transformació social estan en el rerefons i la voluntat de molts dels seus artistes. Així, les cases es constitueixen en el marc ideal perquè aquesta situació es produeixi.

2. Els contextos educatius i comunitaris

2.1. Educatius

Les escoles i instituts poden ser –i alguns ho són– potencials espais de creació, de difusió i de gaudiment cultural i artístic. En els mateixos es dona un marc incomparable perquè els nens i adolescents, guiats pels seus mestres, treguin totes les seves capacitats i qualitats artístiques i creatives, perquè els professors puguin mostrar la seva vessant artística més que la pedagògica i perquè tota la comunitat de l'escola, inclosos els pares, siguin consumidors culturals i possibles públics potencials.

Lali Bosch ens proposa una reflexió importantíssima, en la conferència que va pronunciar el 2003 a Noruega (Bosch, 2009, pàg. 27):

“Tracteu d’imaginar-vos per un moment que es decideix no introduir els estudiants en el món de les arts. És a dir, que s’acorda que mai no els explicarem cap conte ni els parlarem de literatura, no els convidarem a veure cap pel·lícula, que els deixarem sense teatre, sense música, sense pintura ni escultura, que els mantindrem al marge del dibuix, de la poesia, de la dansa... Si ho féssim, seria possible l’educació?”

A tall d’exemple, ens fixarem en un projecte que té poc recorregut però que ràpidament ha donat els seus fruits, promogut des de l’organització Conarte Internacional (Conarte Internacional, 2014), una entitat sense ànim de lucre creada amb “la proposta d’enfortir el canvi social a favor del respecte, la igualtat i la solidaritat mitjançant la capacitat educativa de les arts”. Com? “Apropant les arts i els artistes al món educatiu. Coordinant i articulant espais entre els artistes i els professors dels centres de secundària i batxillerat artístic. Impulsant el potencial de desenvolupament i inclusió social de les arts i la cultura. Promovent i coordinant el treball conjunt d’artistes, creadors i educadors socials amb projectes comunitaris i de cooperació a través de les arts i la cultura. Promovent un laboratori o espai de reflexió i formació conjunta permanent. Seminaris de formació amb mestres, professors i educadors socials, artistes, creadors de totes les disciplines i promotors culturals amb l’objectiu de formular, implementar i avaluar projectes artístics i culturals a les aules i en la societat (text extret de la web de Conarte Internacional)”.

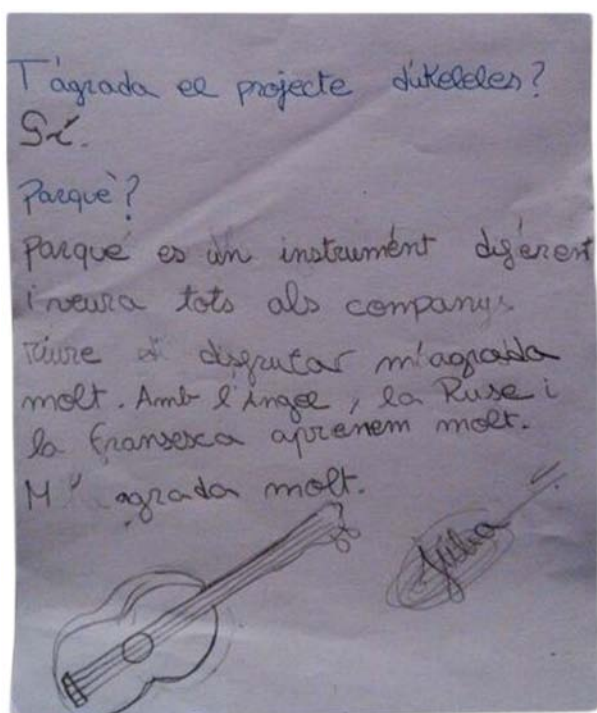
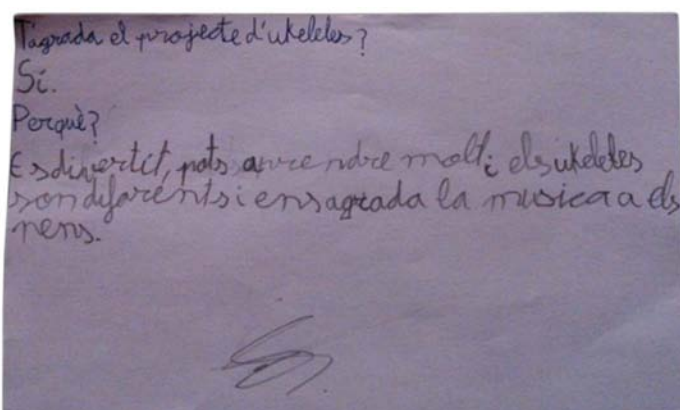
El projecte en concret és la creació del grup d’ukeleles de l’escola El Portitxol de l’Estarrít (Girona). Aquest projecte va començar a principis del 2014, amb la intenció d’apropar les arts, en aquest cas la música, a una classe de nens i nenes de 10 anys. El context de la classe és molt interessant perquè té un índex de diversitat cultural de més del 70%, amb orígens tan diversos com Romania, França, Equador o el Marroc.

El projecte va néixer fruit de la col·laboració entre l'ajuntament, Joventuts Musicals, el Festival de Música de la localitat de Torroella de Montgrí, l'escola CEIP El Portitxol de l'Estartit i Conarte Internacional.

L'elaboració d'aquesta primera fase del projecte pilot del grup d'ukeleles a l'escola El Portitxol:

"[...] promou la democratització cultural, entenent-la com a element de participació, de cohesió i de transformació, així com potencia la creativitat, l'ús de llenguatges expressius i la dimensió social que es dona a partir de la pràctica artística. El desig de la comissió és crear un espai que doni resposta a les necessitats actuals ideant, gestionant, portant a terme i avaluant projectes d'art comunitari (text facilitat pels coordinadors de l'activitat)."

Les opinions dels nens parlen per elles mateixes. Un parell de comentaris dels nens del grup d'ukeleles, quan se'ls pregunta simplement què està suposant per a ells aquesta classe, són els següents:

Tanmateix, el projecte va generant noves coses a l'escola i a la comunitat en general, com la creació d'un himne de l'escola, a través de les paraules proposades pels nens, el seu primer concert a la plaça del poble i nous projectes que van sorgint cada dia.

Com conclou Lali Bosch en el seu llibre:

“L'escola no és només el lloc del singular i del plural alhora, sinó el lloc del singular inscrit en el plural. Les arts són sempre plurals i tenen en la solitud del procés de creació el seu tret d'ancoratge distintiu. No és, doncs, per casualitat que l'escola i les arts es troben”.

Bosch, 2009, pàg. 217

2.2. Comunitaris

Si abans posàvem l'atenció a les escoles i instituts, hi ha uns altres espais que cada dia exerceixen més de centres de creació i consum cultural i artístic: els espais comunitaris. Entenem aquests com les cases de cultura, els centres cívic, els centres polivalents, els casals, els centres culturals, etc. Es a dir, tots aquells espais que una comunitat fa servir per a crear i per a gaudir de la cultura, entre d'altres coses.

En aquests es gesten companyies de dansa, de teatre, espais de creació per als més menuts, per a la gent gran, per a col·lectius afectats per alguna causa, etc. Tots comparteixen espais que els apropen a les arts, a la seva pràctica i al seu consum, de tal manera que es produeix una cosa tan important com és la necessitat de crear i, alhora, ser públic de cultura.

Cal destacar l'aparició, primer als països anglosaxons, i més tard a diferents llocs del món, del desenvolupament cultural comunitari (DCC o CCD, sigles en anglès de *community cultural development*). Tal i com ens exposa Jaume Casacuberta en el seu text (Casacuberta, 2011, pàg. 15):

“El porqué de la aparición del DCC responde a una necesidad y demanda social que pide cambios delante de situaciones de opresión, desigualdad, marginalidad, violencia y transformaciones que afectan a determinados grupos sociales o comunidades. Aquello que los une, y que también los reúne, son con frecuencia problemáticas coyunturales relacionadas con los cambios políticos y el crecimiento de un país o de una sociedad, que provoca situaciones que afectan a una colectividad y que, al llegar a un punto de desborde de los conflictos, demanda cambios en su entorno y en su comunidad.”

Aquest fet ha provocat, sobretot en països com Austràlia, la sistematització de la feina i l'aparició de la figura del *community arts worker*, que té un enorme prestigi dins la comunitat. A Catalunya, hem de veure'n els inicis en unes jornades organitzades el 2006 per l'Ajuntament de Granollers (Casacuberta, Rubio i Serra, 2011).

Així, tal i com ens exposa Casacuberta (2011, pàg. 19), el DCC es defineix de la manera següent:

“El desarrollo cultural comunitario es el conjunto de iniciativas llevadas a cabo a partir de la colaboración entre artistas y comunidades locales, con el objetivo de manifestar mediante los lenguajes expresivos del arte y de la cultura identidades, preocupaciones e ideas, mientras se construyen capacidades culturales y se contribuye al cambio social.”

És interessant la reflexió que fa Núria Sempere (2011) quan ens recorda que en el nostre país, amb la democràcia, hi va haver pressa per recuperar el temps perdut de tenir grans infraestructures i es va oblidar el treball de base dins la comunitat, al temps que es feia una rasa ben gran entre aquestes noves grans institucions culturals (elitistes) i la comunitat. En el seu text, ens recorda la importància i la necessitat de què aquestes institucions siguin pròximes, tal i com s'ha fet en institucions prestigioses del món anglosaxó, per exemple. Tal i com ens exposa:

“[...] No hemos sabido situar la comunidad en la mirada de los artistas ni hemos situado el arte en el contexto de la comunidad: hemos descuidado las enseñanzas artísticas y la creación comunitaria”.

Sempere, 2011, pàg. 113-114

Es tracta d'una creació que, segons ella mateixa, consisteix en el següent:

“[...] Hablamos de generar una situación de compromiso, compartido con la creación artística, que vincule los esfuerzos de tres visiones –la visión del experto (el artista), la del inexperto (el participante) y la del facilitador (el maestro, el educador, el trabajador social, etc.)– y que sea capaz de acercar estos tres mundos para hacerlos crecer. Un compromiso que culmine en una actividad que les proporcione visibilidad; es decir, un producto artístico (una obra de teatro, un concierto, una exposición, etc.) que pueda ser disfrutado por el resto de la comunidad en las mismas condiciones que tendría un producto profesional.”

Sempere, 2011, pàg. 117-118).

En una jornada celebrada el mes de febrer del 2014 al Centre Cívic de Pont Major de Girona, es va poder constatar l'enorme quantitat de projectes creatius que hi pot haver en un espai molt petit de territori, i que bàsicament abasta, en aquest cas, l'àrea de Girona ciutat i poc més, molts d'aquests sorgits a l'entorn del Centre Cívic.

En aquesta jornada, també es va poder detectar la manca de coneixement mutu que hi ha entre els professionals que els creen. En aquest sentit, un dels reptes principals que tindran els creadors serà el de crear xarxa, conèixer què fan els altres i establir fórmules de col·laboració entre ells per tal de tenir visibilitat i arribar als objectius que s'han marcat. Pel que fa a això els espais comunitaris poden jugar un rol molt important, ja que propicien el coneixement mutu i la facilitat de treball cooperatiu.

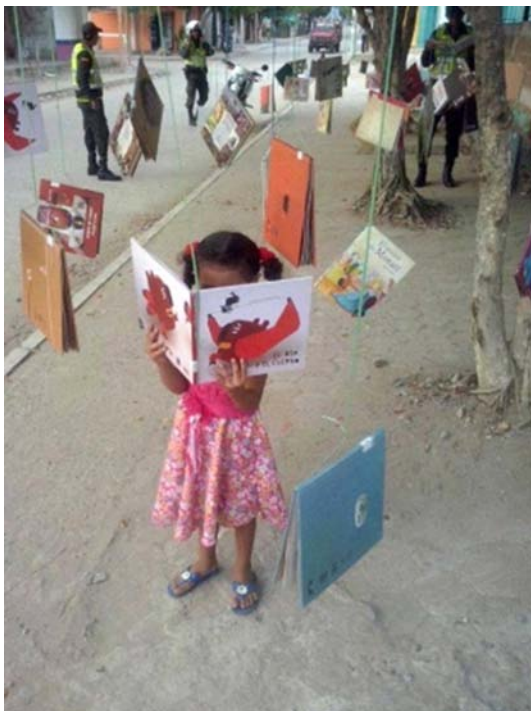
Un altre aspecte important d'aquests espais comunitaris és constituir-se com a espais “de prova”, en el sentit de què molts creadors, abans de llençar les seves creacions al públic, poden tantejar què tal resulten en un format més proper. Tenen l'oportunitat de compartir sensacions, reflexions i reaccions, cosa difícil de veure en els canals habituals d'exhibició, com podria ser un teatre o una sala d'exposicions.

3. Espais a la ciutat i al camp

Qualsevol espai és susceptible de convertir-se en un espai cultural, per petit que sigui. Així ho demostren nombroses iniciatives que podem trobar a les ciutats o a l'aldea més remota. Ens estem referint a espais per on passem a diari, quasi imperceptibles a la nostra mirada: els carrers, les voreres, la plaça del poble, sota l'arbre que hi ha vora el riu... espais que ningú va dissenyar perquè hi poguéssim gaudir de les arts, però que en un moment donat s'han convertit, per exemple, en una biblioteca ambulant, com el bibliocarro d'Antonio Lacava, un mestre que després de 42 anys ensenyant va decidir seguir contagiant la passió pels llibres als nens, i ara recorre el sud d'Itàlia en una moto convertida en una biblioteca portàtil. Fa onze anys que va començar i ja té 700 llibres a la seva curiosa biblioteca. O les biblioteques de carrer, espais culturals a l'aire lliure, a una plaça, un parc, el replà d'una escala, etc., al voltant de nens i nenes que viuen situacions de pobresa i exclusió social. O l'exemple de la ciutat de Berlín, que va fer servir arbres caiguts a per donar-los un nou ús com a espais de *bookcrossing*, a través del projecte *Book Forest*".

Book Forest, projecte de *bookcrossing* a Berlín.

Biblioteques al carrer, Estat espanyol.

Així, qualsevol espai, en certa manera, pot convertir-se en centre cultural eventual (o fix): un restaurant, el passadís d'un hospital, una cafeteria o una llibreria per posar només alguns exemples.

El fet que una ciutat o una zona rural respirin i emanin cultura s'està veient com una font de riquesa i desenvolupament econòmic important. Com menciona Richard Florida (2009, pàg. 235):

“Hi ha un moviment creixent a ciutats d'arreu del món per a invertir en cultura com a manera de millorar la seva reputació i d'impulsar el creixement econòmic.”

En aquest sentit, Barcelona n'és un clar exponent des de fa molts anys.

La reflexió sobre aquests espais no és només la d'aproximar la cultura a col·lectius que viuen a llocs remots o que per la seva situació personal els resulta quasi impossible gaudir-la (les persones ingressades en hospitals, per exemple). També es vol constatar que, a vegades, no es necessiten grans pressupostos ni grans institucions culturals. Això no vol dir que no tinguem dret a tenir-les, sinó que l'aproximació a les arts moltes vegades ve més condicionada i donada per la voluntat de les persones i per la relació que s'estableixi entre els agents implicats en el desenvolupament de la mateixes, que no pas per la manca o no de pressupostos destinats a produir-les.

4. Espais virtuals

El segle XXI representa un canvi radical en la manera de participar i consumir la cultura i les arts, a causa de l'aparició del món virtual. Les oportunitats que ofereix Internet i l'extens univers que possibilita no tenen precedents, i representen tota una revolució en la manera de viure-les i gaudir-les.

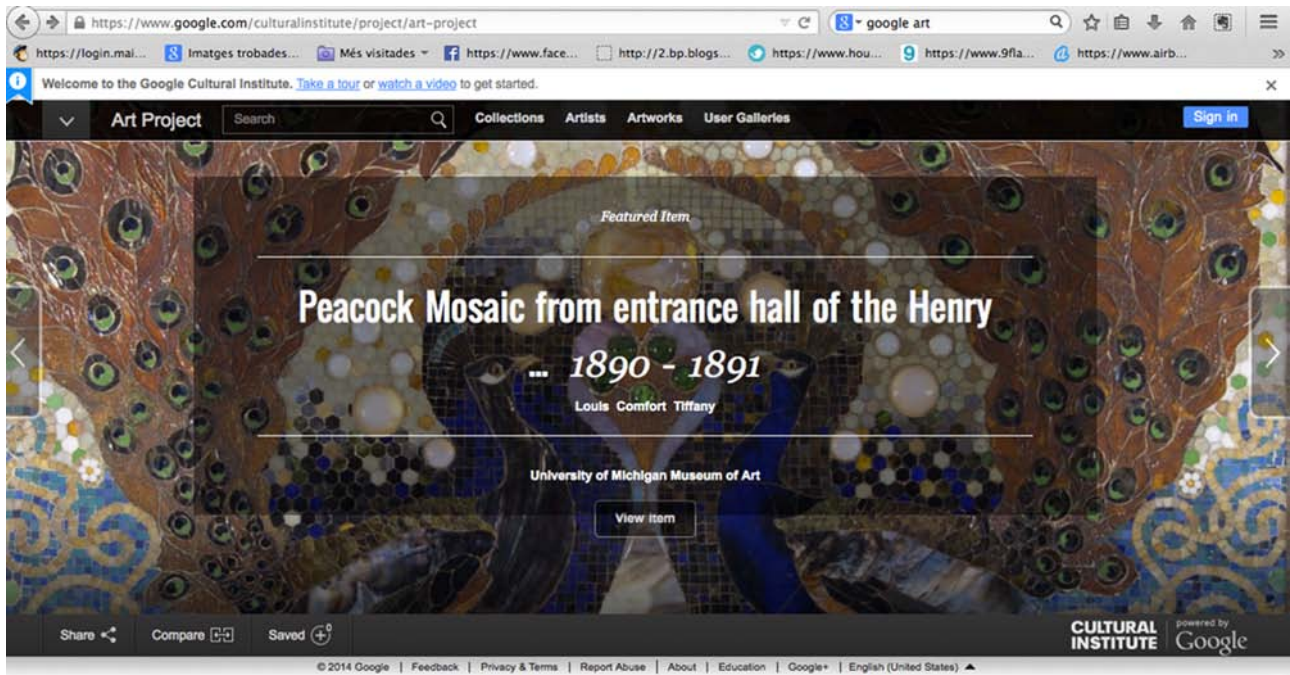
A través d'Internet, podem accedir al Louvre, a un concert, a una òpera, podem crear la nostra pròpia galeria virtual (com per exemple ens permet Google Open Gallery) i molt més, tot això, si volem, sense moure'ns de casa.

Hem passat de ser uns participants passius (sempre hem de considerar la part que hi posa el públic) a ser actius, en el sentit de què, com ens recorda Óscar Martínez (2011):

“El usuario ha pasado de ser un simple *lurker*¹ a compilar en sí mismo todos los roles, escritor, periodista, fotógrafo, creador, director de cine, generador de contenidos [...]; es, al fin y al cabo, el elemento activo de la Red.”

⁽¹⁾En anglès *lurker* significa 'tafarrer'.

Per tant, no hi ha dubte que significa una manera de concebre i viure les arts molt diferent a com les havíem viscut fins ara. Per un costat, possibilita una porta oberta al món cultural i artístic per a totes aquelles persones que trien viure-ho d'una manera més privada, més íntima; per l'altre, permet visualitzar, contemplar un museu o una sola obra tanta estona com vulguem, sense patir per un temps limitat, o perquè algú ens tapi la visió; ens deixa veure al mil·límetre el detall d'una obra pictòrica, saber si el quadre havia estat pintat anteriorment, si l'autor en va fer una segona versió al damunt, etc., tal i com ens ofereix el Google Art Project. A més, permet que persones amb certs tipus de discapacitat tinguin accés a tot aquest univers sense sortir de la seva llar, sense cap tipus d'impediment; pot fer que ens transportem a l'altra punta del món, a llocs que simplement pel cost econòmic que suposaria el desplaçament seria impossible visitar-los, i un univers de possibilitats que cada dia s'amplia amb l'aparició de noves aplicacions.

Pàgina web del Cultural Project de Google (1 de juny del 2014).

Les aplicacions que tenen com a tema la cultura són cada dia més nombroses i acostumen a estar relacionades amb aproximar les arts, sobretot la seva difusió i comercialització (informació de concerts, agendes culturals, venda de tiquets, etc.), des de les grans institucions, festivals, cicles, etc. al públic. L'altre tema que cal ressaltar són les aplicacions que estan destinades al turisme, sobretot quan el turista o visitant ja es troba a la ciutat o a la zona escollida per a les seves vacances o viatge, ja sigui d'oci o de feina.

Una iniciativa interessant la constitueix la llençada per l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB), sota el títol Apps & Cultura, un concurs per a trobar les millors aplicacions destinades a les arts i la cultura que després puguin ser utilitzades a la ciutat de Barcelona. En l'edició anterior, van guanyar una aplicació anomenada Meet 2 Go, que proposa anar a un punt de trobada amb persones que comparteixen les mateixes finalitats musicals i després anar junts al concert; i Unique Visitors, que mostra una nova manera de visitar els museus de la ciutat, ja sigui seguint l'itinerari d'altres visitants o triant només el que ens interessa, entre d'altres possibilitats.

Per a entendre el procés en què estem immersos i com el nostre consum i participació de les arts estan canviant substancialment, ens trobem amb l'exemple de l'aplicació Musguide, que segons els seus creadors es tracta del següent:

“Amb **Musguide** el que treballem i desenvolupem no són aplicacions de museus, sinó que estem creant una comunitat artística al voltant de les aplicacions mòbils. L'objectiu és que arribi a ser el Spotify de l'art, on es pugui trobar qualsevol exposició o recorregut, de qualsevol institució del món. I es podrà crear debat, de forma que les persones interessades en art connectin i gaudeixin de tot el que els susciiti interès; serem la comunitat d'art referent en el món.”

Aquesta aplicació és una mostra més de com comencem a concebre una nova aproximació a les arts i de com tots plegats hi participem i encara ho farem més en el futur. No només ens ofereixen unes possibilitats totalment inèdites fins ara, sinó que a més podem ser partícips del procés, de les relacions que vulguem establir amb els altres usuaris, amics, coneguts, companys d'afinitats, etc., i d'allò que en sorgirà. Formem part del procés, i això sí és totalment nou.

Com bé ens exposa Gillian Tett (citada per Bruce Nussbaum al seu blog Nussbaum On Design):

“La nova tecnologia crea nous rituals de comportament, nous sistemes de creences i nous ritus d'iniciació. La tecnologia no només succeeix dins el context social, sinó que crea noves cultures, nous contextos socials.”

5. Conclusions

A mida que avanci el segle i la tecnologia ens segueixi facilitant i propiciant nous espais de creació i consum, veurem també com s'aniran creant els nous públics, quines són les demandes dels consumidors i creadors i com conflueix tot això en el resultat final de projectes i obres artístiques, així com del seu consum.

S'obre un temps interessant en el qual molt probablement la contemporaneïtat conviurà de manera estreta amb el consum de les arts tal i com l'hem conegut fins ara: és possible que els teatres, els cinemes o les sales de concerts com a tals no desapareguin mai, però els nous temps permetran, com ja s'està evidenciant ara, una barreja i una fusió constants de formats, creadors i també públics, amb les possibilitats que ens aporten les noves tecnologies.

Els artistes, els usuaris o públics i els espais de trobada entre aquests –ja siguin de proximitat com els centres cívics, les escoles o les cases particulars, o bé les grans institucions culturals tradicionals– hauran de treballar plegats si en el futur volem tenir una ciutadania més creativa, socialment més responsable i preparada pels diferents reptes que la humanitat haurà d'afrontar els propers anys en un context cada vegada més de diversitat cultural.

Bibliografia

Apps & Cultura. <http://appscultura.hackathome.com/es/#flow>

Bosch, E. (2009). *Un lloc anomenat escola*. Barcelona: Graó.

Casacuberta, D.; Rubio, N.; Serra, L. (coords.) (2011). *Acción cultural y desarrollo comunitario*. Barcelona: Graó.

Conarte Internacional. www.conarteinternacional.net

Cultura a Casa. www.culturaacasa.org

Cultural Institut Project. <https://www.google.com/culturalinstitute/project/art-project>

Florida, R. (2009). *Les ciutats creatives*. Barcelona: Pòrtic.

Live in the living. <http://www.liveintheliving.nl/index.php?116>

Musguide. <http://www.musguide.net/index.php/ca/musguide>

Nussbaum On Design. <http://www.businessweek.com/innovate/nussbaumdesign/index.html>

Open Gallery. <https://www.google.com/opengallery>

Teatrozero. http://redteatrozero.blogspot.com.es/2009/08/que-es-teatrozero_27.html

